

Odgoj i obrazovanje za ekološke vrijednosti u udžbenicima za predmet Hrvatski jezik nižih razreda osnovne škole

Antonija Huljev*, Irella Bogut**

Sažetak

Budući da je u hrvatskom odgojno–obrazovnom sustavu veći naglasak na obrazovnom aspektu nego na odgojnom, potreba promišljanja o ekološkom odgoju mora zauzimati važno mjesto u nastavi. Predmet Hrvatski jezik strukturno i organizacijski obuhvaća tri povezana predmetna područja, pa je potrebno promišljati o mogućnostima koje nastava hrvatskoga jezika pruža. U radu su analizirani tekstovi u udžbenicima za predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole koji mogu posredovati ekološke vrijednosti.

Ključne riječi: odgojne vrijednosti; ekološke teme; nastava; udžbenici; Hrvatski jezik

Uvod

Aksiologija, prema semantičkom značenju znanost o vrijednostima, učenje je o vrijednostima, teorija vrijednosti i filozofijska disciplina koja proučava vrijednosti. Život mora imati svoje ideale i vrijednosti jer mu one daju ljudski smisao, etičko značenje i ljepotu. Pedagogijska aksiologija povezana je s fenomenom i djelatnosti odgajanja, a osnova je svega čovjekoljublje. Takvo vrijednosno usmjerenje, uz pomoć sveobuhvatna odgoja, postiže skladan odnos uljudene osobe sa svijetom u kojem živi i njegovim Stvoriteljem (Vukasović, 2010, 105). Da bi čovjek živio u skladnom odnosu s prirodom, njegov odgoj mora biti vrijednosno prožiman. Vukasović (2010) objašnjava da je odgoj vrijednosna kategorija u kojoj se, osim obrazovnih dobara, usvajaju i odgojne vrijednosti. Odnosno, odgo-

* Doc. dr. sc. Antonija Huljev, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Adresa: Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1456-7206>. E–adresa: ahuljev@foozos.hr

** Prof. dr. sc. Irella Bogut, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Adresa: Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8270-9918>. E–adresa: ibogut@foozos.hr

jenici se ne odgajaju samo stjecanjem znanja i razvijanjem sposobnosti, nego i usavršavanjem njihova smisla za vrijednosti te obogaćivanjem novim vrijednostima. Odgoj je, prema istomu autoru, vrijednosno angažiran proces jer se odgojna svrha i zadaća postižu posredstvom obrazovnih sadržaja i odgojnih vrijednosti (Vukasović, 2003, 92). Vrijednosti su sadržane upravo u činjenicama, napominje Polić (2006), kao što su i moguće činjenice već prikriveno prisutne u vrijednostima. Što će postati činjenica, nastavlja isti autor, ovisi o izboru teorijske pozicije uvjetovane vrijednosnom opredijeljenošću teoretičara, kao što je i njegova vrijednosna orijentacija uvjetovana njegovim znanjem. Drugim riječima, znanje, odgoj i obrazovanje međusobno su povezani. Pojedinac će nove vrijednosti i činjenice usvajati ako se one međusobno impliciraju, odnosno ne postoje posebni tzv. moralni odgojni i obrazovni zadatci nastavnoga sata, nego samo jedan jedinstveni odgojni cilj nastavne jedinice određen učenicovim odgojnim potrebama (Polić, 2006). Obrazovni se sadržaji u suvremenim oblicima nastave posreduju i udžbenicima, u Hrvatskoj zakonski obveznim obrazovnim materijalima u svim nastavnim predmetima.

1. Teorijska razmatranja

Bez obzira na suvremene oblike nastave i digitalizaciju suvremenoga društva, pa time i obrazovanja, udžbenik je ostao nezaobilazno sredstvo, izvor i medij u nastavi. Prema Krummu i Ohms–Duszenko, kritičko promišljanje udžbenika staro je koliko i udžbenici, a nastavnička ili institucijska odluka o odabiru nekoga udžbenika počiva na više ili manje svjesnoj primjeni određenih kriterija (Košuta, 2014, 4). Ističući važnost proučavanja udžbenika i u njima zastupljenih sadržaja, Bušljeta (2013, 55) navodi: »Neupitna je važnost i utjecaj sadržaja koji prezentiraju udžbenici.« Ana Pešikan navodi da svaki udžbenik ima i obrazovnu i odgojnu ulogu, a jedan je od njihovih aspekata i posredovanje i oblikovanje željenoga sustava vrijednosti (Marinković i Erić, 2014, 73). Svojim tekstovima i slikovnim prikazima udžbenici mogu ponuditi modele ponašanja (Marinković i Erić, 2014) te se mogu promatrati i kao poruke koje jedno društvo posreduje svojim članovima, pojedincima (Marinković i Erić, 2014, 74).

U posljednje su vrijeme sve više u središtu znanstvenoga interesa jezik udžbenika i njegova prilagođenost djetetovim kognitivnim, jezičnim i komunikacijskim sposobnostima (Kovačević i Kuvač, 2004). Prezentiranjem i interpretiranjem udžbeničkih sadržaja posreduju se i odgojne vrijednosti, a sâm nastavnički odabir udžbenika dio je skrivenoga kurikula kojim se posreduju odgojne vrijednosti u odgojno–obrazovnom procesu. Nastavnički izbor udžbenika može uvelike utjecati na sadržaj i vrijednosti, tj. što će i kako nastavnik poučavati (Lakotić, 2020, 9), a dio je implicitne vrijednosti nastavnika. Brojnost udžbeničkih tekstova i njihova vrsnoća, u kontekstu predmeta Hrvatski jezik, česta su polazišta za raznovrsna znanstvena istraživanja kojima se analiziraju različiti aspekti primjerenosti i prilagođenosti tekstova, udžbeničkih pitanja s obzirom na zastupljene tekstove i sl. S obzirom na to da su zastupljeni udžbenički tekstovi u najvećoj mjeri knji-

ževni tekstovi, njihove su sadržajne, tematske i motivske interpretacije gotovo beskonačne, a polazeći od hipoteze da književnost pridonosi odgoju, obrazovanju i socijalizaciji pojedinca u okviru obitelji i društva te ugrađivanju odgojnih vrijednosti u vrijednosni sustav pojedinca (Huljev, 2020), propitivanje važnosti zastupljenih udžbeničkih sadržaja i njihovih tema danas je možda aktualnije no ikada. Nije stoga neobično to da su tako česti društveni prijevori upravo kada su u pitanju tekstovi u udžbenicima (ili lektira) te njihova razvojna primjerenost.

Govoreći o primjerenosti udžbeničkih sadržaja, važno je istaknuti da isti moraju biti u skladu s Pravilnikom o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala (Pravilnik, 2019). Pravilnik (2019) propisuje i da sadržaj udžbenika mora ukazivati na »postignuća i posljedice znanstvenog i tehnološkog razvoja te globalizacijskih procesa, na etičku dimenziju čovjeka i njegovo moralno djelovanje«. Štoviše, iz samoga se dokumenta može iščitati da udžbenik treba posredovati vrijednosti, među kojima ekološke i druge demokratske vrijednosti.

Važnost proučavanja ekoloških tema proizlazi iz činjenice da je odnos čovjeka prema ekološkim problemima duhovno–moralne prirode te ne predstavlja samo tehnološki problem današnjice. Obrazovne ustanove trebaju biti vodeće ustanove kada je riječ o osiguravanju autonomije i samoostvarenja pojedinaca i cjelokupnoga društva te o uspostavljanju skladnih odnosa s okolinom, što bi u širem smislu predstavljalo temeljnu zadaću ekološkoga odgoja i obrazovanja (Jukić, 2011, 268).

Govoreći o ekološkom odgoju i obrazovanju, ono bi trebalo biti integrirano u cjelokupan sustav formalnoga obrazovanja, na svim razinama, kako bi se stekla potrebna znanja, vještine i vrijednosti potrebne široj javnosti u pronalaženju rješenja po pitanju okoliša (Al–Jamal i Al–Omari, 2014). Ekološke se kompetencije učenika, koje učenike osposobljavaju za djelovanje u skladu s ekološkom svijesti, razvijaju u svim nastavnim predmetima te su važna pretpostavka u smislu održivoga razvoja i opstanka na Zemlji (Jurčević Agić et al., 2016). Prema Weaver i Felix, važnost odgoja i obrazovanja za ekološke vrijednosti proizlazi i iz važne činjenice da odgojno–obrazovni sustavi »nemaju usustavljene mehanizme odgoja i obrazovanja budućih generacija koje će kritički sagledavati situaciju i djelovati u skladu s razvijenim moralnim, etičkim i ekološkim stavovima, vrijednostima i ponašanjem« (Jukić, 2013, 224). Odnosno, navode isti autori, sadašnjost je suvremenomu čovjeku jedini trenutak o kojem razmišlja, bez promišljanja o budućnosti i održivosti za buduće generacije. Prema tomu, cilj ekološkoga odgoja nije samo usvajanje znanja i činjenica koje bi dijete trebalo znati o okolišu, nego razumijevanje prirodnih procesa i njihove uzajamnosti te izgradnja stavova i pozitivnoga odnosa prema okolišu u svakom smislu: u praksi, akciji i življenju (Petrović–Sočo, 1999, 43).

Posredovanje je ekoloških odgojnih vrijednosti u učenika moguće u bilo kojem nastavnom predmetu. Koliko je važno povezivati ekološke teme i sadržaje unutar svih nastavnih predmeta, govori i činjenica da su u hrvatskom odgojno–obrazovnom sustavu ekološki odgoj i obrazovanje sustavno zanemareni i svode

se uglavnom na sadržaje prirodosnanstvene skupine predmeta u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju (Jukić, 2013, 224). »Proučavanje ekoloških tema nezaobilazan je čimbenik održivoga razvoja, a primjena stečenih spoznaja utječe na mnoga područja svakodnevnoga života« (Jukić, 2011, 267).

S obzirom na to da rezultati pojedinih istraživanja pokazuju izuzetno nisku zastupljenost ekoloških tema u udžbenicima za predmet Priroda i društvo, sa sadržajima koji ne potiču konceptualno razumijevanje i rješavanje problema (Novoselić et al., 2013), upravo predmet Hrvatski jezik može s obzirom na vrste zastupljenih udžbeničkih tekstova, posebice onih književnih, te njihovu brojnost, pružati velike mogućnosti načina interpretacija i međupredmetnih korelacija. Načini interpretacije uvelike će ovisiti i o implicitnoj pedagogiji i kreativnosti nastavnika, čime se i na taj način ukazuje na važnost odgoja za vrijednosti, ali i kritičko mišljenje¹ od najranije dobi. Nadalje, govoreći o sadržajima ekološkoga odgoja i obrazovanja u gimnazijskim programima općenito, Jukić (2013) navodi da se proučavanjem programa za nastavni predmet Hrvatski jezik ne uočava ni jedna nastavna tema koja bi izravno upućivala na ekološku problematiku. Ipak, 2019. godine donesen je novi kurikulum za predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Hrvatskoj te prema njemu prilagođeni udžbenici. Tri međusobno povezana predmetna područja u organizaciji kurikula predmeta Hrvatski jezik, hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji, čine strukturu koja izravno određuje dio kurikula predmeta u kojem se iskazuju odgojno–obrazovni ishodi. Odgojno–obrazovni ciljevi učenja i poučavanja za nastavni predmet Hrvatski jezik obuhvaćaju i razvoj mašte i refleksiju o svijetu, sebi i drugima te izgradnju vlastitoga svjetonazora i njegovanje moralnih i estetskih vrijednosti (Kurikulum, 2019).

Razmatrajući smjernice za kreiranje kurikula ekološkoga odgoja i obrazovanja, Jukić (2011, 280) navodi da ekološki odgoj i obrazovanje obilježavaju »interdisciplinarni i holistički pristup: ekološko obrazovanje i odgoj moraju biti ugrađeni u cjelokupni kurikulum, a ne kao zaseban predmet [...]; poticanje stvaranja vrijednosnih kriterija i stavova; nastava koja se zasniva na rješavanju problema, a razvija kritičko i stvaralačko mišljenje te; poticanje razvitka odgovornosti prema sebi, prirodnoj i socijalnoj okolini; [...] spremnost razumijevanja globalnog i djelovanja na lokalnoj razini«. Poticanje stvaranja vrijednosnih kriterija i stavova, odnosno usvajanje odgojnih vrijednosti moguće je i posredstvom učinka književnoga teksta. Pritom treba voditi računa o tom da tekst mora biti razvojno primjeren za čitateljsku dob jer je narativni tekst često sredstvo posredstvom kojega djeca internaliziraju odgojne vrijednosti. Budući da književni tekst može biti svojevrsan identifikacijski model mladima, te može utjecati na njihovu savjest (Težak, 2007), mora zadovoljavati kriterije razvojne primjerenosti. Da bi neki tekst u udžbeniku zadovoljio kriterij razvojne primjerenosti, treba prvenstveno

1 »Konačno već i sama suradnja nastavnika različitih nastavnih predmeta poticaj je učenicima da stečena znanja povezuju, a ne da ih drže u posebnim misaonim pretincima. Čak i eventualne umjerene rasprave među nastavnicima mogu učenicima biti poticaj za kritičko mišljenje« (Políć, 2006, 123).

tematski motivirati učenika na uključivanje u razgovor s ciljem iznošenja vlastitoga mišljenja i stoga je važno pitanje potiče li udžbenik razvoj učenikovih emocionalnih i socijalnih sposobnosti uključivanjem razvojno primjerenih tema koje mogu unaprijediti moralno shvaćanje, primjerice moralne dvojbe, moralno rasuđivanje i ponašanje te razvoj društvene odgovornosti, koji uključuje i zaštitu okoliša (Košuta, 2014, 8–9). Ekologija je i kulturalno–antropološki usmjerena, što znači da joj je područje i afirmacija ljudskih vrijednosti, a ekološki odgoj i obrazovanje u širem smislu podrazumijevaju djelovanje na stvaranju “nove humanosti”, koja poučava kvalitetnim društvenim odnosima i vrijednostima (Jukić, 2011, 267).

Kada je riječ o ekološkim sadržajima i temama, oni se mogu promatrati u užem i širem smislu. U užem smislu ekološki sadržaji obuhvaćaju teme koje upućuju na povezanost i ovisnost svih dijelova ekosfere, utjecaj čovjeka na okoliš, ekološka različitost, probleme zagađenja i gospodarenja otpadom, održivi razvoj i dr. Ekologija se u širem smislu može promatrati i kao međuovisnost čovjeka i njegove društvene okoline, zagovaranje kvalitetne ljudske interakcije, razvijanje društvenih kompetencija, povratak humanističkim vrijednostima. No, u svakom slučaju ekološki se sadržaji i teme u užem smislu mogu shvatiti kao preduvjet razvoja ekološke svijesti koja podrazumijeva i obuhvaća i ekologiju u širem smislu (Jukić, 2013, 225). Govoreći o ekološkom odgoju, treba reći da mu je cilj osvijestiti individualne vrijednosti te upoznati pojedinca s normama, orijentacijama i vrijednostima snošljivima za okoliš. Takva bi etičnost trebala biti sastavni dio zbilje svakoga pojedinca (Haan, 1993).

2. Metodologija istraživanja

Cilj je ovoga kvalitativnoga istraživanja utvrditi tematsku zastupljenost tekstova koji potiču ekološki odgoj i obrazovanje u udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole. Zadatci su istraživanja detektirati, izdvojiti i analizirati one udžbeničke tekstove koji mogu tematski i sadržajno posredovati odgojne ekološke vrijednosti. Istraživanje daje širi uvid u tematsku i sadržajnu zastupljenost udžbeničkih tekstova koji mogu poticati ekološki odgoj i obrazovanje u nastavi predmeta Hrvatski jezik. Također, istraživanjem je kritički analizirana i razvojna primjerenost izdvojenih tekstova prema učeničkoj dobi koja proizlazi iz činjenice da je, bez obzira na to o kojoj je vrsti udžbenika riječ, važno znati kako se učenik može služiti udžbenikom te koliko su i jezik i stil udžbenika učeniku primjereni (Visinko, 2006). U skladu s ciljem istraživanja postavljena su sljedeća istraživačka pitanja usmjerena na analizu sadržaja zastupljenih udžbeničkih tekstova za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole:

- a) Sadržavaju li udžbenici za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole tekstove koji mogu posredovati ekološke odgojne vrijednosti?

- b) Koje ekološke teme prevladavaju, a koje su u manjoj mjeri zastupljene u izdvojenim udžbeničkim tekstovima za nastavni predmet Hrvatski jezik u osnovnoj školi?
- c) Jesu li zastupljeni udžbenički tekstovi za nastavni predmet Hrvatski jezik razvojno primjereni s obzirom na učeničku dob i odgojne ekološke vrijednosti koje mogu posredovati?

U radu je analizirano 60 udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole, i to 17 udžbenika za 1. razred osnovne škole, 15 udžbenika za 2. razred osnovne škole, 14 udžbenika za 3. razred osnovne škole te 14 udžbenika za 4. razred osnovne škole. Udžbenici su izdvojeni i analizirani prema *Katalogu odobrenih udžbenika za šk. god. 2021./2022.: Osnovna škola* (Katalog, 2021). Katalog sadržava popis udžbenika pristiglih na Javni poziv za podnošenje prijave za odobravanje korištenja udžbenika u školi i uvrštavanje udžbenika u Katalog odobrenih udžbenika objavljen 1. veljače 2019. godine. Katalog sadržava popis svih odobrenih udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik koji su dobili pozitivno mišljenje Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. Posljednja dopuna Kataloga, čiji su udžbenici na popisu obuhvaćeni analizom, obuhvaća školsku godinu 2021./2022. i to prema mrežnom ažuriranju od 19. svibnja 2021. godine. Analizom sadržaja iz udžbenika je izdvojen 861 tekst koji može posredovati odgojne ekološke vrijednosti.

Kvalitativna analiza sadržaja udžbenika ($N = 60$) za nastavni predmet Hrvatski jezik obuhvaća detekciju zastupljenih udžbeničkih tekstova s ekološkim temama u užem smislu ($N = 861$). Analizom sadržaja izdvojeni su udžbenički tekstovi kojima se mogu iščitavati ekološke teme koje mogu posredovati i poticati ekološki odgoj i obrazovanje. Analizom je učinjen i popis primjerenih tekstova u svakom udžbeniku, pri čemu je detektirani i izdvojeni tekst svrstan u kategoriju prema ekološkoj temi kojoj pripada, uz oznaku autora teksta. Nadalje, ekološke su teme grupirane prema ekološkim temama Europske agencije za okoliš (European Environment Agency, s. a.), pri čemu su određene sljedeće jedinice analize s podtemama:

- A) Zrak i klima: onečišćenje zraka; prilagodbe klimatskim promjenama; ublažavanje klimatskih promjena;
- B) Priroda: bioraznolikost i ekosustavi; korištenje tla; slatkovodni i morski okoliš;
- C) Održivost i razvoj: instrumenti politike; put prema održivom razvoju; učinkovitost resursa i otpad;
- D) Gospodarstvo: energetika; industrija; prijevoz.

Zastupljeni tekstovi u udžbenicima grupirani su prema temama A, B, C i D kako bismo mogli odrediti njihovu frekventnost u smislu tematski najzastupljenijih ekoloških tema. S obzirom na to da pojedini tekst može tematski biti svrstan u više kategorija, tekst je grupiran prema temi koja je primarno zastupljena, tj. prema glavnomu motivacijskomu uporištu.

Kao primjer za analizu, izdvaja se lirska pjesma *Zekina želja Vere Zemunić*. Pjesma je tematski svrstana u kategoriju B jer se njome može opisati ekosustav

u kojem živi zec kao šumska životinja. Pritom učenik može saznati da zec jede zelje, živi u šumi te da ne spava zimski san. No također, pjesma bi mogla, u najširem smislu, biti svrstana tematski i u A kategoriju jer se u njoj mogu pronaći motivi godišnjih doba i sl. Kako bi rezultati kvalitativne analiza sadržaja bili što objektivniji, učinjena je dvostruka analiza sadržaja.

3. Rezultati

Kvalitativnom analizom sadržaja 60 udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole izdvojen je 861 tekst, a rezultati su prikazani u kvantitativnom obliku prema postotcima i frekventnosti u *Tablici 1*.

Tablica 1. Zastupljenost udžbeničkih tekstova s ekološkim temama za predmet Hrvatski jezik u nižim razredima osnovne škole.

Table 1. *The presence of texts with ecological topics in Croatian Language Lower Primary School textbooks*

Ekološka tema	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred	Ukupno
A	59 (28,23%)	55 (27,92%)	61 (28,64%)	57 (23,55%)	232 (26,95%)
B	135 (64,59%)	117 (59,39%)	122 (57,28%)	148 (61,16%)	522 (60,63%)
C	13 (6,22%)	24 (12,18%)	25 (11,74%)	35 (14,46%)	97 (11,26%)
D	2 (0,96%)	1 (0,51%)	5 (2,34%)	2 (0,83%)	10 (1,16%)
Ukupno	209	197	213	242	861

Analizom sadržaja 17 udžbenika za 1. razred osnovne škole iz nastavnoga predmeta Hrvatski jezik detektirano je i analizirano 209 udžbeničkih tekstova kojima se mogu posredovati odgojne ekološke vrijednosti. Najviše je tekstova (135, 64,59%) koji se tematikom svrstavaju u temu B Priroda, tj. u bioraznolikost i ekosustavi, korištenje tla te slatkovodnih i morskih okoliša. Najmanje su zastupljeniji tekstovi koji se tematski odnose na D Gospodarska pitanja u smislu energetike, industrije i prijevoza, te su pronađeni u dva zasebna udžbenika, stoga se može reći da se učenici gotovo u potpunosti u 1. razredu osnovne škole u udžbenicima za nastavu Hrvatskoga jezika ne susreću s tekstovima koji bi problematizirali ta pitanja. Izdvojena pjesma Ante Gardaša *Vodenica* tematski obrađuje proizvodnju kruha (pšenice) pomoću vodenice koju pokreće riječna struja. Također, prozni tekst *Moj grad s dvadeset i prvog kata* Palme Katalinić, koji opisuje gradove uz obalu koji imaju svoju luku, tematski se može svrstati u D kategoriju zbog međusobne povezanosti prijevoza i industrije.

Analizom sadržaja 15 udžbenika za 2. razred osnovne škole iz nastavnoga predmeta Hrvatski jezik detektirano je i analizirano 197 udžbeničkih tekstova kojima se mogu posredovati odgojne ekološke vrijednosti. Kao i u rezultatima prethodne analize za 1. razred osnovne škole, vidljivo je da je u udžbeničkim tekstovima za 2. razred osnovne škole najviše onih tekstova (117, 59,39%) koji se tematikom svrstavaju u temu B Priroda, tj. bioraznolikost i ekosustavi, korištenje tla te slatkovodnih i morskih okoliša. Kategorija D zastupljena je svega jednim tekstom (0,51%) te se, kao i u prethodnoj analizi za 1. razred osnovne škole, može govoriti o gotovo potpunoj nezastupljenosti tekstova koji se tematski odnose na gospodarska pitanja u smislu energetike, industrije i prijevoza (D). Riječ je o istom tekstu Palme Katalinić.

Analizom sadržaja 14 udžbenika za 3. razred osnovne škole iz nastavnoga predmeta Hrvatski jezik detektirano je i analizirano 213 udžbeničkih tekstova kojima se mogu posredovati odgojne ekološke vrijednosti. Kao i u prethodnim rezultatima analize za 1. i 2. razred osnovne škole, vidljiva je jednaka tematska zastupljenost tekstova. Također, prevladavaju tekstovi (122, 57,28%) koji se tematikom svrstavaju u temu B Priroda, tj. bioraznolikost i ekosustavi, korištenje tla te slatkovodnih i morskih okoliša. Kategorija D zastupljena je sa svega pet (2,34%) udžbeničkih tekstova te se, kao i u prethodnim analizama za 1. i 2. razred osnovne škole, može govoriti o gotovo potpunoj nezastupljenosti tekstova koji se tematski odnose na gospodarska pitanja u smislu energetike, industrije i prijevoza (D).

Analizom sadržaja 14 udžbenika za 4. razred osnovne škole iz nastavnoga predmeta Hrvatski jezik detektirano je i analizirano 213 udžbeničkih tekstova kojima se mogu posredovati odgojne ekološke vrijednosti. Iz rezultata prikazanih u *Tablici 1* vidljiva je gotovo jednaka prevalencija udžbeničkih tekstova kojima se mogu posredovati ekološke vrijednosti u nastavi Hrvatskoga jezika u 4. razredu osnovne škole kao i ostalim nižim razredima osnovne škole. Teme kojima su motivacijska uporišta u širem smislu bioraznolikost i ekosustavi, korištenje tla te slatkovodni i morski okoliši (B) prevladavaju te čine 61,16% od svih zastupljenih tekstova. Teme koje slijede su teme sa sadržajima onečišćenja zraka, prilagodbe klimatskim promjenama i ublažavanje klimatskih promjena (A) te čine 23,55% od ukupnoga broja zastupljenih tekstova, a najmanje je udžbeničkih tekstova ($N = 2$) s temama energetike, industrije i prijevoza (D) te čine svega 0,83% od ukupnoga broja zastupljenih udžbeničkih tekstova.

Iz rezultata možemo zaključiti da prevladaju udžbenički tekstovi iz ekološke teme B Priroda. Analizom su izdvojena 522 udžbenička teksta, što obuhvaća 60,63% od ukupnoga broja svih izdvojenih tekstova. S obzirom na to da su to tekstovi koji prvenstveno obuhvaćaju teme i motive bioraznolikosti i ekosustava, pronalaze se tekstovi o životinjama i biljkama i njihovim staništima u najširem smislu. Iz rezultata analize sadržaja možemo zaključiti da u svim udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik u nižim razredima osnovne škole prevladavaju tekstovi iz ekološke teme B Priroda. S obzirom na mnogobrojnost tekstova, nemoguće je sve ih izdvojiti i opisati u radu, no takvi su tekstovi primjerice

Oblaci (Stanislav Femenić), *Obojena kiša* (Ivan Novački), *Ježeva škola* (Bruno Kuman), *Kakve je boje potok* (Grigor Vitez), *Zvončić i pčele* (Luko Paljetak) i dr. Sljedeća je najzastupljenija skupina tekstova kategorizirana u temu A, koja obuhvaća onečišćenje zraka, prilagodbe klimatskim promjenama i ublažavanje klimatskih promjena. Pronađena su 232 (26,95%) teksta svrstana u temu Zrak i klima, a obuhvaćaju tekstove s motivima godišnjih doba, pri čemu je najčešće tematiziranje proljetnica, dolaska proljeća i ostalih godišnjih doba te njihov utjecaj na prirodu u najširem smislu, kao primjerice u sljedećim tekstovima: *Kad su laste odlazile* (Ratko Zvrko), *Pred proljeće* (Anto Gardaš), *Ožujak* (Nevenka Puh Malogorski), *Zima se razboljela* (Grigor Vitez), *Visibaba* (Vera Zemunić), *Pred vratima proljeća i Šetnja kroz godišnja doba* (Ljubica Balog), *Jesen na putu* (Ksenija Grozdanić) i dr. Tematsko područje C Održivost i razvoj, koje obuhvaća instrumente politike, put prema održivom razvoju te učinkovitost resursa i otpad, treća je skupina tekstova prema zastupljenosti (97, 11,26%) te najčešće obuhvaća tematske tekstove o onečišćenjima voda i Zemlje općenito te uporabu otpada kao ponovno iskoristivoga resursa.

U temu C spadaju primjerice *Pismo iz Zelengrada* (Nevenka Videk), *Što mi se tužio hrast* (Grigor Vitez), *Što se od vode pravi* (Zvonimir Balog), *Čuvajte Zemlju na dlanu*, *Veliki svijete, ekoporuke šalje ti dijete* (Saša Veronek Germadnik) i dr. Izuzetno nisku, tj. najnižu zastupljenost čine tekstovi (N = 10) ekološke teme D Gospodarstvo te čine svega 1,16% od ukupnoga broja svih izdvojenih tekstova. S obzirom na to da kategorija D obuhvaća energetiku, industriju i prijevoz, nije neobično da je takvih tematskih tekstova najmanje jer je riječ o međusobnoj povezanosti industrije i prijevoza te njihovu utjecaju na okoliš i pretvorbi energije iz jednoga oblika u drugi, što je učenicima te razvojne dobi nešto apstraktnije. Takvi su tekstovi *Moj grad s dvadeset i prvog kata* (Palma Katalinić), *Vodenica* (Anto Gardaš), *Ulomak o Džakarti*, *Neobična reklama* (Saša Veronek Germadnik), *Iz poljskog svijeta* (Sanja Kireta–Bebić), *Vjetar* (Enciklopedija za mlade), *Izumiteljica Ann Makosinski* (Elena Favilli i Francesca Cavallo) te *Dječak koji je zauzdao vjetar* (prema članku Viktorije Učić). Govoreći, dakle, o primjerenosti tekstova doživljajno–spoznajnim mogućnostima učenika s obzirom na dob, možemo zaključiti da su detektirani tekstovi primjereni, a brojne će mogućnosti interpretacija pojedinih tekstova ovisiti i o pristupu nastavi i implicitnoj pedagogiji učitelja.

Zaključak

Cilj i svrha ekološkoga odgoja i obrazovanja trebalo bi biti interioriziranje moralne odgovornosti u svakoga pojedinca jer ako čovjek, dakle i dijete, ostane uronjen u vlastiti trenutak, bez razvijene ekološke svijesti i svijesti općenito o važnosti očuvanja prirode za buduće generacije, u najširem smislu, tada će izostati i svako moralno rasuđivanje o vlastitoj odgovornosti prema zajednici. Pojedinaac koji je usvojio ekološke odgojne vrijednosti može djelovati u pravcu očuvanja prirode te izići iz područja vlastitoga konformizma, koji prepoznaje samo vlastiti trenutak kao jedini istinski važan. Takva uvjerenja i stavovi zasigurno nisu zalog

budućnosti te se u tom smislu ogleda važnost ekološkoga odgoja i obrazovanja. Školski udžbenici, prvenstveno za predmet Hrvatski jezik, u tom imaju veliku važnost jer udžbenik, kao osnovno nastavno sredstvo i medij, bez obzira na to je li u tiskanom ili digitalnom obliku, posreduje i odgojne vrijednosti. Uz promicanje mnogobrojnih odgojnih vrijednosti, udžbenik promiče i očuvanje čovjekova okoliša. Svjesnost o važnosti ekološkoga odgoja i obrazovanja trebala bi biti sastavni dio cjelokupnoga odgoja i obrazovanja čovjeka od njegove najranije dobi, a nikako samo u sklopu prirodnoznanstvene skupine predmeta.

U radu je naglašena i analizirana važnost nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, koji posredstvom udžbeničkih sadržaja, posebice tekstova, posreduje i ekološke odgojne vrijednosti. Analizom ekoloških tema u 60 udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik od 1. do 4. razreda osnovne škole izdvojen je 861 tekst koji može posredovati ekološke odgojne vrijednosti te je utvrđeno da prevladavaju ekološke teme koje se mogu u najširem smislu svrstati u kategoriju B Priroda, a koja tematski obuhvaća tekstove o životinjama i biljkama i njihovim staništima. Najmanje su zastupljeni tekstovi s temama energetike, industrije i prijevoza (N = 10), odnosno kategorije D Gospodarstvo, te čine svega 1,16% od ukupnoga broja zastupljenih udžbeničkih tekstova.

Iščitavajući svaki pojedini tekst i imajući u vidu razvojnu dob učenika, istraživanje je pokazalo da su zastupljeni udžbenički tekstovi za nastavni predmet Hrvatski jezik razvojno primjereni s obzirom na učeničku dob i odgojne ekološke vrijednosti koje mogu posredovati. Ipak, s obzirom na to da rezultati istraživanja pokazuju zbirne rezultate svih udžbenika svih nakladnika prema službenomu Katalogu odobrenih udžbenika za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole (2021) u Hrvatskoj, komparativno istraživanje prema nakladnicima pojedinih udžbenika moglo bi pokazati koji udžbenici sadržavaju više, a koji manje ekoloških tema. Međutim, zbog opširnosti takvoga istraživanja ti pokazatelji nisu uključeni u analizu, ali bi mogli biti polazište za buduća srodna istraživanja, čime bi ujedno i nastavnicima bio omogućen brži i lakši izbor predmetnih udžbenika. Također, zbog opširnosti istraživanja nisu navedeni književni i neknjiževni oblici izdvojenih tekstova. Takva bi analiza mogla ukazati na to kojim vrstama tekstova pojedini nakladnici u većoj mjeri pribjegavaju kada su u pitanju ekološke teme, stoga bi i takva analiza mogla biti provedena u budućim istraživanjima.

Literatura

- Al-Jamal, Dina A.; Al-Omari, Wesal (2014). Thinking green: Analyzing EFL textbooks in light of ecological education themes. *Journal of Education and Practiec*, 5(14), 151–157.
- Bušljeta, Rona (2013). Polazišta proučavanju transformacijske uloge udžbenika. *Školski vjesnik*, 62(1), 55–73.
- European Environment Agency (s. a.). Ekološke teme. *European Environment Agency*. <https://www.eea.europa.eu/hr/themes> (3.4.2023).
- Haan, Gerhard de (1993). Uvod u ciljeve, sadržaje i metode obrazovanja za zaštitu prirode. *Socijalna ekologija*, 2(2), 151–159.

- Huljev, Antonija (2020). Pitanje u nastavi: udžbenici za nastavu hrvatskoga jezika i književnosti. U: Andelka Peko et al. (ur.), *Didaktički izazovi III: Didaktička retrospektiva i perspektiva — Kamo i kako dalje?* (str. 339–349). Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Jukić, Renata (2011). Ekološko pitanje kao odgojno–obrazovna potreba. *Socijalna ekologija*, 20(3), 267–286.
- Jukić, Renata (2013). Sadržaji ekološkog odgoja i obrazovanja u gimnazijskim programima. *Socijalna ekologija*, 22(3), 221–245.
- Jurčević Agić, Ivančica; Bogut, Irella; Romštajn, Štefanija (2016). Usporedba zastupljenosti ekoloških tema u udžbenicima Prirode i društva Republike Hrvatske i Savezne Republike Njemačke, pokrajine Nordrhein–Westfalen. *Život i škola*, 62(1), 247–253.
- Katalog (2021). Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Katalog odobrenih udžbenika za šk. god. 2021./2022.: Osnovna škola. <https://mzo.gov.hr/vijesti/ministarstvo-znanosti-i-obrazovanja-objavljuje-katalog-odobrenih-udzbenika-za-osnovnu-skolu-gimnazije-i-srednje-strukovne-skole-za-sk-god-2021-2022/4352> (6.2.2024.)
- Košuta, Nataša (2014). Kriteriji za analizu i vrednovanje udžbenika stranoga jezika s aspekta razvojne primjerenosti tema. *Strani jezici*, 43(1), 3–18.
- Kovačević, Melita; Kuvač, Jelena (2004). Jezik udžbenika i jezik djeteta: razumiju li se oni? U: Robert Bacalja (ur.), *Dijete, odgojitelj i učitelj* (str. 93–101). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Kurikulum (2019). Kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije. *Narodne novine*, 10. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (6.2.2024.)
- Lakotić, Mia (2020). Vrijednosti budućih nastavnika kao čimbenik skrivenog kurikuluma (Diplomski rad). Sveučilište u Rijeci.
- Marinković, Snežana; Erić, Milomir (2014). The problem of value in a textbook. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, 128, 72–76.
- Novoselić, Daniela; Bogut, Irella; Užarević, Zvonimir (2013). Zastupljenost ekoloških tema u udžbenicima predmeta Priroda i društvo u Republici Hrvatskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine. *Školski vjesnik*, 62(1), 129–145.
- Petrović–Sočo, Biserka (1999). Neke suvremene stručno–metodičke osnove ekološkog odgoja u predškolskoj ustanovi. U: Vinka Uzelac (ur.), *Ekologija — korak bliže djetetu* (str. 43–48). Rijeka: Adamić.
- Polić, Milan (2006). *Činjenice i vrijednosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Pravilnik (2019). Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. *Narodne novine*, 9. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html (6.2.2024.)
- Težak, Dubravka (2007). Književnost kao izvorište odgojnih vrijednosti. *Dijete i društvo*, 9(2), 401–417.
- Visinko, Karol (2006). Jezik i stil osnovnoškolskih udžbenika hrvatskoga jezika i književnosti. *Metodika*, 7(13), 305–312.
- Vukasović, Ante (2003). Odgojne vrijednosti i putokazi J. A. Komenskog za treće tisućljeće. *Obnovljeni Život*, 58(1), 87–98.
- Vukasović, Ante (2010). Odgojna preobrazba u teleologijskom i aksiologijskom ozračju. *Odgojne znanosti*, 12(1), 97–117.

Education for Ecological Values in Croatian Language Textbooks for Lower Primary Schools

Antonija Huljev, Irella Bogut*

Summary

Our research on environmental topics in textbooks is based on the assertion that life must have its own ideals and values because they give life a human meaning, an ethical connotation and beauty as well. In reflecting on the importance of education for values and the fact that the Croatian education system lays more emphasis on the educational aspect than that of formation, one may conclude that environmental education must occupy a much more important place in modern teaching. Seeing as the Croatian Language as a subject in Primary and Secondary Schools in the Republic of Croatia includes — structurally and organizationally — three related fields of study (The Croatian Language and Communication, Literature and Creativity, Culture and the Media), one must consider the numerous possibilities which the teaching of this subject provides. This paper analyses texts found (N=861) in Croatian Language textbooks for Primary Schools, Grades 1–4 (N=60), the content of which could easily mediate educational environmental values.

Keywords: educational values; environmental education topics; teaching; textbooks; Croatian Language

* Antonija Huljev, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Address: Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia. E-mail: ahuljev@foozoz.hr

** Irella Bogut, Ph.D., Full Professor, Faculty of Education, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Address: Cara Hadrijana 10, 31000 Osijek, Croatia. E-mail: ibogut@foozoz.hr